

HALK FIRKASI'NDA DÖNÜM NOKTASI: III. BÜYÜK KONGRE'NİN TÜRK BASININA BAZI YANSIMALARI

Arş. Gör. Murat OKÇU*

ÖZET

Cumhuriyet Halk Fırkası(CHF)'nin 1931 yılında gerçekleştirdiği Kongre, gerek CHF için gerekse Türk siyasi yaşamı için önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. Bu çalışma, Kongre'nin basında nasıl bir yansıma bulduğunun izini sürmeye çalışmaktadır.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Tek Parti, Devletçilik, Muhalif Basın.

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanan Üçüncü Büyük Kongre'si Türkiye'nin siyasi ve ekonomik tarihinde oldukça önemli bir yer tutar. 1929'da ortaya çıkan dünya ekonomik buhranının Türkiye'ye yansımalarıyla gücünü gittikçe arttıran toplumsal muhalefet, ekonomik buhranın şiddetlendirdiği muhalefet rüzgarını arkasına alarak büyük bir güç durumuna gelen Cumhuriyetçi Serbest Fırka (CSF) deneyimi Halk Fırkası'nı yeni politika arayışları içerisine itmişti. Bu kongre, "iki yıla yakın bir süreden beri devam eden politika arayışlarının sona erdiğini" simgelemekteydi.¹ Her şeyden önce Kongre'de yeni bir parti programı ve bunun uygulanmasını sağlayacak bir parti nizamnamesi kabul edilmiştir. Unutulmamalıdır ki CHF'nin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Cumhuriyetçi Serbest Fırka ile siyasal mücadele verirken uygulayacağı herhangi bir programı yoktu.² Büyük Kongre ile yaklaşık olarak 15 yıl sürecek yeni bir dönem başlıyordu ve hükümet daha sonra hızla birbiri ardına uygulamaya koyacağı yeni politikalarının ön hazırlıklarını bu kongreyle yapmış olmaktadır.

1. KONGRE'NİN BASAMAKLARI: GAZİ'NİN YURT GEZİSİ VE MEBUS SEÇİMLERİ

Aslında Halk Fırkası'nda yeni düzenlemeler yapılması gereğinin yüksek sesle konuşulmaya başlaması, 1930 Eylül'ünde meydana gelen İzmir Olayları'ndan sonraya rastlamaktadır. Hükümet yanlısı yayınları bilinen Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi, "Fırka Teşkilatı" adını taşıyan 18 Eylül 1930 tarihli yazısında, Serbest Fırka'nın, Halk Fırkası'nı "ateş hattında bulunan kaleci vaziyetine" düşürdüğüne değinerek "bu nazarda programın bilhassa prensiplerine temas eden aksamında ciddi bir tettebbu..." yapılmasını öneriyordu.³ İleride göreceğimiz gibi -aynı zamanda Muğla

* Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Elemanı.

¹ İlhan TEKELİ-Selim İLKİN, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Cilt 2, ODTÜ Ya., Ankara, 1983, s. 215.

² Cemil KOÇAK (Der: Sina AKŞİN), Türkiye Tarihi IV içinde; "Siyasal Tarih 1923-1950", Cem Ya., İstanbul, 1991.

³ Yunus Nadi, "Fırka Teşkilatı", Cumhuriyet Gazetesi, 18 Eylül 1930, TEKELİ, s. 169.

mebusu da olan- Yunus Nadi, Kongre'de "Nizamname Encümeni Riyaseti'ne" seçilecektir.⁴ Halk Fırkası toplantısında Başvekil İnönü, "birçok tenkitlerle karşılaştık, birçok şikayetler işittik. Serbestçe fikirlerinizi söyleyiniz, neticesine göre nizamnamede değişiklik yapılacaktır" diyecektir.⁵ Yapılan belediye seçimlerinde gösterdiği göreceli başarının ardından CSF'nın kapatılması aslında, iktidarın önündeki sorunların çözüme kavuşturulduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü, yine Yunus Nadi'nin sözleriyle, "herkes bir şeyden gayri memnun"du⁶ ve özellikle üzerinde durulması gereken konu, CHF'nın bu hoşnutsuz halk kitlelerinin sorunlarına nasıl bir çözüm bulacağıydı.

Sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin aranması Gazi'nin yapacağı üç aylık yurt gezisine bırakılmıştı. Gazi'nin oldukça geniş bir uzman kadroyla CHF'na yepyeni bir yön vermek için yapmış olduğu bu gezi, partinin yeni programı için de oldukça büyük önem taşımaktaydı. Tekeli ve İkin'in de belirttiği gibi, ileride parti programında yer alacak olan yeni ilkeler bu gezi sırasında halka bizzat Gazi tarafından anlatılacaktır.⁷ Gazi'nin yapmış olduğu yurt gezisi ve ardından yenilenen mebus seçimleri, Kongre'nin basamaklarını oluşturmuştur. Özellikle mebus seçiminde gösterilen adaylar Gazi'nin gezisine beliren 'yeni kadro ile çalışma' isteğinin bir göstergesiydi. Ayrıca bu seçimler, dozu gittikçe arttıran muhalefetin önüne geçilebilmesi için Millet Meclisi'ne farklı "içtimai sınıfların" yansıtılması gereğinin, artık bizzat Gazi tarafından kabul ve tasvip edilmesi olarak da algılanabilir. Yenilenecek seçimlerle Meclis yapısının -özellikle çiftçi ve işçi gibi- meslek erbabını olanaklar elverdiğince temsil etmesi istenmektedir. Bu seçimi önemli kılan diğer bir husus, 22 seçim bölgesinde 30 adet "müstakil" (bağımsız) milletvekilliği seçimi için bir olanağın yaratılmış olmasıdır. Özellikle muhalefetin yoğun olduğu ve Serbest Fırka'ya eğilim gösteren yörelerde yapılacak bu seçim, CHF içinde olduğu kadar CHF *dışında* da farklı kesimlerin temsiline olanak sağlanması (yolunu açması) bakımından oldukça önemlidir.

Milletvekili adaylarının açıklandığı 20 Nisan 1931 tarihli gazetelerde Gazi'nin iki ayrı önemli beyannamesi yayınlanır.⁸ Bunlardan "Millete Beyanname" adını taşıyan tebliğ, Üçüncü Büyük Kongre'de kabul edilecek olan programın öncüsü olma özelliğindedir. Bu Beyanname'de devletin vasıfları 6 ilkede toplanmakta, toplumsal dokunun "muhtelif mesai erbabına (çiftçi, amele, tüccar, serbest meslek erbabı vs.)" ayrılmış olduğu belirtilerek izlenecek yeni politikaların bu toplumsal sınıfları nasıl koruyacağı açıklanmakta ve vergi kanunlarından bahsedilmektedir. Beyanname'de sıralanmakta olan devletin vasıfları (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık) yeni parti programında aynen yer alacak ve vergi kanunları ile ilgili tartışmalar Kongre mesaisinin büyük bir bölümünü oluşturacaktır. 24 Nisan 1931 tarihinde gerçekleştirilen Meclis 4.dönem seçiminde, bağımsızlardan 20 kişi mebusluğu kazanırken 10 sandalye de münhal (boş) kalır. Sonuçta 6 ilde yeni bir seçim yapılmasına karar verilir; fakat boş sandalyelere yapılacak olan bu seçim Meclis açılışından sonraya ertelenmiştir. Seçimlerin tamamlanmasının ardından Gazi, yurt gezisinden sonra hazırlamakta olduğu raporları 26 Nisan'da Başvekalet kanalıyla Vekaletler'e gönderir. Gazi'nin hazırladığı rapor;

⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.

⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 1930.

⁶ Yunus Nadi, "Yeni Fırka Fesolundu Diye Kızmakta Haklı mıyız?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Kasım 1930.

⁷ TEKELİ, s.204.

⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1931.

“[B]ilhassa devlet otoritesinin muhafazasından, müfettiş-i umumiliklerin ihdasından, valilerin salâhiyetlerinin tevsiinde ve vilayetler adedinin azaltılması lüzumundan bahsetmektedir. Raporun gösterdiği yeni veçheler üzerine istinat edecek icraat, Fırka umumi kongresinde tekarrür ve kongrenin hitamını takiben layihalar halinde yeni Meclise sevk olunarak kesbi kanuniyet edecektir (vurgu bize ait).”⁹

Bu arada Reisicumhur Fırka Kongresi'nde okuyacağı nutukla ilgilenmekte olduğundan Vekaletler, Gazi'ye, “nutukta kendilerini ilgilendiren konularda yaptıkları ve yapacakları şeyler hakkında raporlarını”¹⁰ göndermektedirler. CHF Genel Sekreterliği aynı gün bir tebliğ yayınlarak kongreyi toplantıya çağırır. Fırka Genel Sekreteri Recep Bey'in imzasını taşıyan bu tebliğ, mevcut nizamnamenin 25. Maddesi gereğince Kongre'nin doğal üyeleri olan parti mebuslarını ve il kongrelerinde seçilmiş azaları Mayıs'ın ilk haftasında Ankara'ya davet etmektedir.¹¹

Yapılan seçimlerin ardından Meclis'in 4 Mayıs'ta toplanacak olması ve yaklaşan Kongre, Ankara'daki siyasi ortamı yükseltmiş, aynı zamanda renklendirmiştir. Son Posta gazetesinin 2 Mayıs 1931 tarihli nüshası okurlarına gelişmeleri;

“Millet Meclisi riyasetinin dördüncü Meclisi, Mayıs'ın dördünde içtima davet etmesi, Ankara'ya, fevkalade günlere mahsus olan kisvesini iade etti. Bilhassa Meclis'le beraber Fırka Kongresi'nin eski Türk Ocağında başlayacak olması yeni mebusları birer, ikişer fakat herhalde biraz sabırsızlık ve merak ile hükümet merkezine topluyor, eskilerden de dönenler yok değil.”¹² ifadeleriyle yansıtıran 5 Mayıs tarihli Yarın gazetesi bu renkli ortamı,

“Meclise yeni gelen mebuslar ‘Reis Paşa’yı ve parti genel başkanlığını ziyaret etmektedirler. Çehreleri güneş altında yanmış geniş omuzlu, sert bakışlı, nasırlı elli çiftçi mebuslar köylerindeki kıyafetleriyle toprak altında, ateş karşısında ve makine başında senelerini, ömürlerini veren işçi mebuslar özellikle dikkat çekmektedir. Yeni mebuslar arasında yer alan Arnavutköylü İsmail Ağa ayağında çarık ve sırtında köylü elbiseleriyle gelmiştir. İsmail Ağa trende üçüncü mevkie binmekteydi. Tren durduğu zaman bavulunu hamallara vermiyerek omuzunda trenden inmiştir.”¹³

haberiyile iletmektedir. Meclis'in görüntüsünü olduğu kadar sınıfsal kompozisyonunu da değiştiren bu çiftçi, işçi ve müstakil mebuslar aynı zamanda muhalif basının (gerek CHF, gerek Meclis içindeki) beklentilerinin odağında yer almaktaydı. Muhalif basının özellikle üzerinde durduğu ve daha sonra Kongre sürerken üzerinde yoğun tartışmaların yaşanacağı yeni ziraat politikalarının Meclis ve parti içinde bu mebuslar tarafından savunulması istenmekte, hatta bir çiftçi partisinin kurulması gündeme getirilmektedir. Örneğin Yarın gazetesinde yeni ziraat siyasetinin, ancak Meclis içindeki “ayrı bir hizbin müstakil bir programla” ortaya çıkmasıyla oluşturulabileceği savunularak, böyle bir oluşum bilincini de ancak bir çiftçi partisinin temsil edebileceği belirtilmektedir.¹⁴ Ayrıca Parti Kongresi'nde İktisat Vekaleti'nden ayrı bir Ziraat Vekaleti'nin kurulmasının

⁹ “Gazi'nin Büyük Raporları”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Nisan 1931.

¹⁰ “Umumi Kongre. Gazi Hz. İrat Edecekleri Nutku İzhara Başladılar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Nisan 1931.

¹¹ “CH Fırkası'nın Tebliği”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Nisan 1931; “Halk Fırkasında Büyük Kongre Yakında İçtima Ediyor”, **Son Posta Gazetesi**, 27 Nisan 1931.

¹² “Meclis İçtimaı, Reisicumhur İntihabı, F. Kongresi, Ankara Mebuslarla Doluyor..”, **Son Posta Gazetesi**, 2 Mayıs 1931.

¹³ **Yarın Gazetesi**, 5 Mayıs 1931; “C.H. Fırkası'nın Bir Tebliği”, **Yarın Gazetesi**, 4 Mayıs 1931.

¹⁴ “Yeni Meclis Bugün Tarihe Doğuyor”, **Yarın Gazetesi**, 4 Mayıs 1931.

tartışılacağı haberleri basında yer almaktadır.¹⁵

Seçimler ardından muhalefetin en büyük beklentisi, açılan yeni Meclis'le birlikte yeni bir kabinenin oluşturulmasıydı. 4 Mayıs'ta toplanacak olan Meclis'te usulen istifasını vererek tekrar hükümeti kurması kuvvetle muhtemel İsmet Paşa'nın kabineyi tamamen yada kısmen değiştirmesi umulmaktadır. Hatta Son Posta gazetesi "mühim mevki zevatının kendilerini istirahate muhtaç" görmelerini de muhtemel kabine değişikliğinin sebepleri arasında göstermektedir.¹⁶ Son Posta'nın deyim yerindeyse zayıf ve sudan bahanelere dayandırmaya çalıştığı yeni kabine istekleri, daha önceleri Yeni Dünya gibi bir takım sol eğilimli gazeteler de çıkarmış olan Çerkez Ethem'in yeğeni Arif Oruç'un¹⁷ yayınladığı Yarın gazetesinde çok daha esaslı bir şekilde seslendirilir: "Türkiye'nin refahı ve selameti yeni hedeflerde ise bu hedeflere vasıl olacak sistemlerin tatbik ve icrası da yeni bir hükümettedir".¹⁸ Basın içerisinde en sert muhalefeti yapan bu gazetede "Umumi Kongre'den sonra Recep Bey Başvekil mi olacak?" sorusu gündeme getirilmekte ve Kongre'de "kabinenin fırka grubundan ayrılması gibi çok mühim kararlar" alınacağı duyurulmaktadır. Gazete, Başvekil değişikliği beklentisinin sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

"(...) umumi fırka kongresinde hükümetin yeni dahili ve harici siyasetinin programı tekarrür edecektir (belirlenecektir). Bu takdirde tamamen yeni bir siyaset programını, gene siyaseti malum olan bir başvekilin deruhte etmesi dünyanın hiç bir yerinde görülmemiş bir garibe teşkil edecektir. Binaenaleyh umumi kongreden sonra İsmet Paşa'nın memleketin başından çekilmesi gayet tabii görülmektedir... emniyetle bildiriyorum ki İsmet Paşa'nın istifasını müteakip Recep Bey'in Başvekaletle geleceği hemen muhakkak gibidir."¹⁹

Bu haberin devamında Recep Bey'in bir fotoğrafı, "tarihe geçecek İsmet Paşa kabinesi yerine, yeni kabineyi teşkil edecek olan Recep Bey" alt yazısıyla verilir. Bu noktada hemen şu belirtilmelidir ki muhalif basının "yeni Meclis'e, yeni Kabine" şeklinde özetlenebilecek taktiği kendi sunuluş mantığı içerisinde ne kadar tutarlıysa, yeni Başvekil'in Recep Bey olacağı şayialarının yine aynı basın tarafından ortaya atılması da - en hafif söyleyişle - bir o kadar şaşırtıcıdır. Çünkü daha önce iki kez yürüttüğü CHF Genel Sekreterliği görevine, 10 Mart 1931 tarihinde bir kez daha getirilen ve otoriter eğilimleriyle tanınan Recep Bey'in adının Başvekalet için geçmiş olması, belki bir noktaya kadar Recep Bey'in parti içindeki güçlü konumunu göstermesi açısından ilginç olabilir, fakat bu durum muhalif basının bayraktarlığını yapmaya çalıştığı yeni özgürlükçü politikaların uygulanması açısından sanırız pek bir değişiklik anlamı taşımamaktadır.

4 Mayıs'ta toplanan Meclis'te, Gazi'nin 289 oyla üçüncü defa Reiscumhur seçilmesinin ardından "usulen" istifasını sunan İsmet Paşa'nın, Gazi tarafından tekrar bu göreve atandıktan sonra tüm beklentileri boşa çıkararak kabineyi hiçbir değişikliğe uğratmaksızın koruması, muhalefetin "bir umudunu daha" boşa çıkarmıştır.²⁰ Bütün

¹⁵ "Kabineye Çiftçi Alınıyor", **Yarın Gazetesi**, 3 Mayıs 1931.

¹⁶ "Kabine Tebeddülatının Sebepleri Hakkında Kuvvetli Bir Şayia" ve "Beklenilmeyen Tayinler Karşısında Kalınması İhtimali Çok Kuvvetlidir", **Son Posta Gazetesi**, 3 Mayıs 1931.

¹⁷ Alpay KABACALI, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Ya., Demokrasi Klasikleri Serisi, Ankara, 1994.

¹⁸ **Yarın Gazetesi**, 4 Mayıs 1931.

¹⁹ **Yarın Gazetesi**, 2 Mayıs 1931.

²⁰ "Eski Tas, Eski Hamam. Bir Umut Daha Söndü", **Yarın Gazetesi**, 5 Mayıs 1931.

dikkatler, Yarı'nın "hususî muhabiri" Burhanettin Ali'nin de belirttiği gibi, Fırka Kongresi'ne çevrilmiştir;

"[f]ihakika siyasi vaziyetin bütün merkezi sıkleti Halk Fırkası'nın 10 uncu Pazar günü açılacak olan Fırka Kongresi'ne intikal etmiştir. İsmet Paşa kabinesinin meclis feshedilip yeniden bir meclis gelmiş olmasına ve memleketin siyasi programlarında yeni prensipler kabul edilmiş olmasına rağmen olduğu gibi kalmış olması kabine meselesinin Fırka Kongresi'ne talik olduğu fikrini takviye etmektedir. Herhalde Fırka Kongresi'nde fırka nizamnamesinin pek mühim noktalarının tadili mevzuu bahs olunacaktır."²¹

Meclis açıldığı gün yayınlanan başmakalesinde Arif Oruç yeni kabine gerekliliğinde ısrar etmektedir.²² O'na göre yeni Meclis yalnız hedefleriyle değil, aynı zamanda -yeni hiziplerin katılımından dolayı- rengeyle de eski Meclis'ten tamamen farklıdır ve inkılâp tarihinde ilk defa değişik sınıfların katıldığı bir meclistir; tüm bu nedenlerden dolayı da yeni kabine "muvakkattir". Getirilen karşı argüman ve yazılara rağmen yeni kurulan İsmet Paşa kabinesinin üç gün sonra yapılacak güven oylamasından başarıyla çıkacağını kestiren Arif Oruç "kabinenin vaziyeti, mühim ve tarihi kararların ittihaz edileceği Fırka Umumi Kongresi'nin sonunda katiyet kesbedecek gibi görünüyor" diyerek özel muhabirlerinin geçmiş olduğu haberi bir kere daha onaylamaktadır. Aynı günkü gazetelerde, Kongre'de müstakil mebuslardan muhalefet etmelerinin beklendiği haberleri deyer almaktadır.²³

Bu arada yeni hükümet programıyla Gazi'de ilgilenmekte ve İsmet Paşa'ya Hükümet Beyannamesi'nin nasıl olması gerektiği konusunda notlar vermektedir.²⁴ İsmet Paşa, 9 Mayıs 1931 günü, parti grubunda da okunup onaylanan hükümet programını Meclis'te açıklar ve "şiddetli eleştirilerde bulunacağı tahmin edilen" müstakillerin de oylarını alarak -294 oyla - güvenoyunu alır.²⁵ Programın okunması sırasında ilk eleştiriler beklenildiği gibi müstakillerden gelir. Kocaeli müstakil mebusu Sırrı Bey, hükümetin önünde duran çeşitli problemlerden bahseder. O'na göre uluslararası ilişkilerde Avrupa devletleri bizi kendilerinden saymayan bir tavır takınmaktadırlar ve bu durum oldukça rahatsız edici bir hal almıştır. Ayrıca dünyada yaşanan ekonomik krizden Türkiye'nin de etkilenmesi gayet doğaldır; hükümetin temel amacı ülkeyi bu krizden mümkün olduğu oranda korumak olmalıdır. Oysa Sırrı Bey'e göre hükümetin bu konuda aldığı önlemler yeterli ve olumsuz etkileri ortadan kaldıracı nitelikte değildir. Oluşturulan inhisarlar (tekeller) bireysel girişimciliği kırmaktadır-Sırrı Bey buna örnek olarak Liman Şirketi'ni göstermektedir. Bununla birlikte uzmanlaşmış "mülki memurların" inhisar idarelerine geçmeleriyle idari işlerde aksaklıklar görülmekte ve idari işler tecrübesiz ellere kalmaktadır. Sırrı Bey "iyi bir idare adamı olarak tanıdığı Dahiliye Vekili'nin," yeni il yönetimi yasası ile eskiye nazaran yeni bir şey getirmedini ve gerekli konularda yetkisi olmayan memurların yaşananlar karşısında kararsızlığa düştüğünü sözlerine ekler.²⁶ Sırrı Bey'in yaptığı konuşmaya önce Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, ardından da Başvekil İnönü cevap verir. Başvekil, inhisarlarla ilgili

²¹ **Yarın Gazetesi**, 6 Mayıs 1931.

²² Arif ORUÇ, "İsmet Paşa Kabinesi", **Yarın Gazetesi**, 6 Mayıs 1931.

²³ "Müstakiller Halk Fırkası'nın Kongre'sini Bekliyor", **Yarın Gazetesi**, 6 Mayıs 1931.

²⁴ "İsmet Paşa Zorlu Bir İmtihan Geçirecek", **Yarın Gazetesi**, 7 Mayıs 1931.

²⁵ **Yarın Gazetesi**, 7 Mayıs 1931.

²⁶ **Son Posta Gazetesi**, 10 Mayıs 1931.

olarak "her fırsattan bilistifade hükümet noktai nazarını daima izaha çalışır ve vaki olacak her türlü itirazları dikkat ve memnuniyetle telakki eder" açıklamasını yapar. Bu açıklamaya karşılık Sırrı Bey "olduğu yerden kalkarak "Paşa'nın bu cevabına teşekkürü az görürüm ve yaşasın İsmet Paşa derim' diye bağırır." Sırrı Bey'in getirmiş olduğu eleştirilerin büyük bir kısmı ileride Kongre mesaisinin büyükçe bir kısmını işgal edecektir. Bu arada İsmet Paşa'nın verdiği cevabın, Serbest Fırka deneyimi sırasında oluşan -ve canlılığını halen koruduğu gözlenen- demokrasi ve çoksesliliğin yolunu açmaya çalışan olumlu havanın - ve bu havanın Halk Fırkası'nı getirmiş olduğu noktanın - göstergesi olarak algılanması çok yanlış olmasa gerektir.

2. KONGRE: TARTIŞMALAR, YANSIMALAR

CHF genel kongresi 10 Mayıs 1931 Pazar günü dörtüzdenden fazla milletvekilinin katılımıyla açılır²⁷. Kürsüye ilk önce gelen Gazi hazretleri, bir küşat (açılış) nutku irat eder. Ardından Başvekil İsmet Paşa Riyaset Beyannamesi'ni okur. Açılış nutkunda, Birinci Kongre'nin 12 sene önce bir okul dersliğinde yapıldığını hatırlatan Mustafa Kemal, uygulanmakta olan prensiplerin temel esaslarının o günlere dayandığını belirtir ve Sivas Kongresi'nin parti tarafından "inkılapların bir hatırası olarak" zihinlerde saklı tutulmasını ister. Gazi'nin konuşmasına Sivas Kongresi'ne göndermelerde bulunarak başlaması anlamlıdır ve rejimin tüm tartışmalardan ayrı tutulması gerekliliğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Gazi, aşılacak engellerin umut verici olduğunu ve "gelecek senelerin bunlara bakılarak daha da umut verici ufuklar vaat ettiğini" belirterek, başarıyı tek bir şarta bağlar: *milletin sevgi ve güveninin parti üzerinden eksik olmaması* için dikkat ve özveriyle çalışmak... Gazi, CHF'nin içinde bulunduğu koşulların ve mevcut durumun aslında rejim sorunuyla ilgili olduğunu farkındadır. Rejimin başarmış olduğu inkılapların sürekliliği, vatandaşların partiye olan güvenlerinin sarsılmamasına bağlıdır. Rejim, parti ve icraatıyla özdeşleşmeye başlamış, ikisi arasında kopmaz bağıllıklar ortaya çıkmıştır. Parti, Gazi'nin belirttiği duyarlılık konusunda kusur etmediği müddetçe milletin sevgi ve güveninden emin olunabilir. Bununla beraber Gazi, "Kongre'ye katılan ve her biri vatanın bir bucağından, halkın içinden gelen memleket ihtiyaçlarına, halkın dertlerine yakından vakıf bulunan delegelerden kayıtsız ve şartsız serbest konuşmalarını ve tenkit icap eden noktalar görüldükçe müsamahalı davranmamalarını istemektedir." Gazi, bundan böyle Halk Fırkasının *içinde* karşılıklı eleştirilerin ve muhalefetin gerekliliğine inanmaktadır.²⁸

Gazi'nin ardından kürsüye gelen İsmet Paşa Beyanname'deki çeşitli konularla ilgili açıklamalarda bulunur ve 1927 Büyük Kongresi'nden itibaren partinin gerek yurt içindeki durum ve faaliyetleri, gerekse yurt idaresinde karşılaştığı durum ve izlediği yol hakkında bilgi verir. Paşa iç siyasetle alakalı konulara değinirken, Takriri Sükun Kanunu'nun 1929 yılında yürürlükten kaldırıldığından bahseder. Kanunun kaldırılmasından sonra muhalif basının eleştirileri giderek şiddetini artırmıştır. Bunun sebepleri İsmet Paşa'ya göre açıktır; herşeyden önce "fevkalade tedbirlerle kapalı tutulan devirlerden sonra hissiyattaki tezahürat" gayet doğal olarak normalden fazla olmaktadır. İkincisi, böyle dönemlerde "her türlü maksatlı tahrikatçılar" kendi amaçları için kamuoyunu yanıltma girişimlerinde bulunabilirler. Bu gibi durumlarda yapılması gereken, sukuneti muhafaza etmek ve olayların tekrar olağanüstü önlemlere başvuru-

²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

²⁸ "Gazi'nin Küşat Nutku ve İsmet Paşa'nın Raporu: H. Fırkası Ne Yaptı, Ne Yapıyor, Ne Yapacak?", Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

mak için sebep teşkil ederek bir kısır döngü içine girilmesini önlemeye çalışmaktadır. Paşa'ya göre takınılan bu tutum aracılığıyla halk hakikati anlamıştır. "Cumhuriyetçi fikirlerin münakaşa ve mücadelesi, vatandaşları haysiyetlerinden örselemeksizin ve birbirine düşman yapmaksızın, tabii bir istikrara doğru gidecektir."²⁹ Muhalefetin sesi olarak ortaya çıkan CSF'nin tutumunu eleştiren Başvekil, iyiniyetle, cumhuriyetçiliğin ve halkçılığın bir görevi olarak tasvip ve teşvik ettikleri bu partinin Halk Fırkasına, aleyhine ihtilal gerçekleştirilmiş bir düşman muamelesi yapmış olduğundan bahs eder. İsmet Paşa'nın açıklamalarını izleyen şu sözleri daha da ilginçtir: "Bu hulasa, hadisat mahiyetini sadece müşahade için yapılmıştır. Bu hususta mesuliyet aramak veya tevcih etmek maksadımızın haricindedir."³⁰

CSF'nin kapatılma sebepleri de Beyanname'de açıklanmaktadır. Herşeyden önce bizzat Mustafa Kemal'in memleket idaresiyle ilgili "fikir ve içtihatları" Serbest Fırka tarafından belirsizliğe itilmiş, "gerici fikirlerin de fırsattan istifade etmelerinin" yolu açılmıştır. Bunlar karşısında Büyük Millet Meclisi'nin "kudret ve nüfuzunu tebarüz ettirmek" gerekmiştir. Başvekil'e göre partinin prensip ve içtihatlarını doğru görmek onun genel başkanının prensip ve içtihatlarını doğru görmekle aynı şeydir. Fakat CSF'nin kapatılmasında ne Gazi'nin, ne kendisinin, ne de partisinin bir etkisi olmuştur. En son yapılan milletvekili seçimlerinde CHF programından başka bir programın gerekliliğine inananlar için "müntehib-i sanilerin serbest takdirlerine" başvurulduğunu belirten Başvekil, bunun memleketin yararına olacağını ümit etmektedir. Belediye seçimlerinde kadınlara seçilme hakkının verilmesi partinin büyük bir başarısıdır. İlerleyen zaman içerisinde oluşacak daha iyi koşullarla tek dereceli bir genel seçim gündeme gelebilecektir. Başvekil İsmet Paşa, yönetimin geçmiş dönemde yaptığı işleri ve yeni hedefleri açıklayarak sözlerini tamamlar.

Yapılan konuşmaların ardından Kongre Encümenlikleri için seçimlere geçilerek "hesap", "nizamname" ve "layiha" encümenlikleri oluşturulur. Hesap Encümeni parti genel merkezinin dört senelik hesaplarını kontrol ederken, Nizamname Encümeni parti program ve tüzüğünü kontrol edecek, Layıha Encümeni de il kongrelerinin dilek ve temennilerini inceleyecektir. Hesap Encümenliği Başkanlığı'na Mazhar Müfit, Nizamname Encümenliği Başkanlığı'na Yunus Nadi seçilirler.³¹ İl kongrelerinin temennileri arasında "sıtma yapan derelerin tathiri, orman işleri, orman resimlerinin tenzili, kanunların tadili, göllerin kurutulması, yol vergisinin tenzili, amelenin fazla ve uzak yerlerde çalıştırılmaması, ihracatın kolaylaştırılması, köylüye arazi tevzii ve tohum işleri..." gibi çok çeşitli alanlara yayılan konular bulunmaktadır.³²

Kongre sırasında en canlı tartışmalar buhranın etkisiyle ortaya çıkan iktisadi meseleler etrafında cerayan etmiştir. "Temni layihaları"nın tartışılması üç günden fazla sürmüş, Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) bu sorular etrafında bir anlamda "sorguya çekilmişlerdir."³³ Nizamname Encümeni yaptığı toplantılarda layihalarda ortaya konulan ihtiyaçlar kadar "*mana ve ifadeler*" üzerinde de çalışmaktadır.³⁴ Bu arada parti programı "Gazi Hazretleri'nin son beyannamelerinden mülhem olarak daha

²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

³⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

³¹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

³² Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

³³ TEKELİ, s. 214.

³⁴ "Program Encümeni Titiz Bir İtina İle Çalışıyor," Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mayıs 1931.

ziyade ana hatları gösterir şekilde yapılacak, teferruat kısmı ağıleb-i ihtimal (büyük bir olasılıkla) gelecek kongreye bırakılacaktır.”³⁵

Gazi ve Başvekil'in okuduğu nutuklar, 11 ve 12 Mayıs tarihli gazetelerde yayınlanır. Yunus Nadi Kongre'nin ilk günüyle ilgili izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

“...[h]ülasa bugün Ankara'da yalnız fırkamız için değil, bütün milletimiz için büyük ve müstesna bir gün yaşanıldı. Böyle şeflerin idaresindeki fırka sekter bir parti sayılamaz. Adı üstünde o halk fırkasıdır, yani bütün Türk milletinin fırkası (vurgu bize ait)”³⁶

Yunus Nadi'nin bu sözleri adeta partinin izleyeceği yeni politikanın bir özeti- dir. Bu arada “Riyaset Beyannamesi”nin gazetelere yansıyan ilk yorumları arasında basın özgürlüğü ile ilgili tartışmalar göze çarpmaktadır. “Umumi Riyaset Beyannamesi Münasebetiyle” başlıklı yazısında Arif Oruç, bu beyannamede ortaya konan basın siyasetini “basın hürriyetine dokunulmaması, Halk Fırkası ve cumhuriyetçi fikirlerin aşırıya gitmemek şartıyla eleştirilebilmesi” olarak gördüğünü belirtir.³⁷ Oruç'a göre “serbest, samimi münakaşaların nur getireceğine iman edenler son birbuçuk senelik tenkitlerde azim faydalar hasıl olduğuna vukuatı şahit tutabilirler.” Fakat, Beyanname basın tartışmalarında sorumluluğu her iki tarafa eşit olarak yaymamakta, bu arada hükümet ve fırka yanlısı gazetelerin “hırçın, asabi, telaşlı” saldırıları karşısında muhalif basınla birlikte “rastgele hürriyetler de örselenmektedir.” Arif Oruç, Beyannameyi daha çok “muvafık gazetelerin” örnek almasını öğütlemektedir.

Muhalefetin, kongrenin başlayışından bitişine kadar en büyük isteği, Halk Fırkası'nın halkın talep ve düşüncelerine gerçek anlamda duyarlılık göstermesi olmuştur. Buna örnek olarak muhalif kanatta yer alan Son Posta gazetesinde isimsiz olarak yayınlanan bir yazıyı gösterebiliriz. Bu yazıda “Halk Fırkası'nın başarılarını yazanlar arasında sayılabilecek cesur ve kurnaz bir fırkacı”nın muhayyel şahsında, CHF ile Türk Milleti -yine hayali bir biçimde- konuşuyor olarak kurgulanmaktadır. CHF'nin, “milletin arzularını hesaba katmadığı ve onu iyi tanımadığı” ileri sürülerek “Türk milletinin hoşla gitmeyen icraatlar karşısında vaziyet almanın sırasını bildiği”nden bahsedilmektedir.³⁸ Kongrenin henüz başlamış olduğu günlerde yayınlanmış olan bu yazı oldukça anlamlıdır. Gerek Meclis toplantılarında, gerekse Kongre esnasında muhalefetin isteklerinin dikkate alınması gerekliliği, tehditkar diyebileceğimiz bir biçimde gündeme getirilmektedir.

13 Mayıs Çarşamba günü Kongre, sabah saat 10:30'da tekrar toplanır. Günboyu süren Kongre'de CSF'nin önde gelen isimlerinden Yusuf Akçura söz alır. Akçura, dünyadaki pek çok parti programının incelenmesi ile oluşturulan yeni programdan dolayı bu programı hazırlayanları tebrik eder ve eleştiri için söyleyecek bir sözü olmadığını belirtir.³⁹ Program maddelerinin görüşülmesi sırasında İzmir Milletvekili Vasıf Bey ile Kütahya Milletvekili Recep Bey arasında geçen “buğday siyaseti” ile ilgili tartışmalar basında yankı bulur. Vasıf Bey, parti programında süngercilikten, balıkçılıktan bahsedildiğini, buğdayın ise bunlardan daha önemli olduğunu, çiftçinin

³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mayıs 1931.

³⁶ Yunus Nadi, “Büyük Gün,” Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

³⁷ Arif ORUÇ, Yarınl Gazetesi, 12 Mayıs 1931.

³⁸ “Sözün Kısası. Küçük Bir Mükaleme”, Son Posta Gazetesi, 11 Mayıs 1931.

³⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1931.

resmen "efendi" olarak ilan edildiği bir ülkenin tek partisinin programında buğdayla ilgili olarak "hiç olmazsa... süngercilik, balıkçılık kadar yer ayrılması gerektiğini" ifade eder. Recep Bey ise cevabında buhranın, yalnız ziraatçileri değil memleketin her tarafını aynı derecede etkilediğini "bu yüzden buğdayı zarardan kurtarmak amacıyla dün 100 kuruşa fakat bugün 50 kuruşa çalışan amelenin yediği ekmeği pahalılaştırmanın" doğru olmayacağını belirtir. Vasıf Bey'in Recep Bey'e cevap verme isteği bütün meclisin kapak gürültüsü içinde kalması yüzünden gerçekleşemez.⁴⁰ Tekeli ve İlkin'e göre Hükümet, "daha sonraki yıllarda Toprak Mahsülleri Ofisi kurarak gireceği bu tür bir uygulamaya, bu yıllarda girmeye" yanaşmayarak devletçilik ilkesini halka benimsetecek en önemli uygulama fırsatlarından birini kaçırmıştır.⁴¹

Arif Oruç, 15 Mayıs tarihli başmakalesinde partinin yeni programı ile ilgili olarak, "inkılapçı fırka programının bir çok maddeleri muallel, gene bir çok kısmı da soldan ziyade sağ fikirleri mütemayıl gibi görülmüştür" diye yazar. Oruç'un esas üzerinde durmak istediği "irade ve hakimiyetin kaynağı millettir... Kanunlar önünde mutlak bir musavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri (vurgu Arif Oruç tarafından yapılmıştır) halktan ve halkçı olarak kabul ederiz"⁴² şeklindeki program maddesidir. Yukarıdaki maddenin parti programına yanlılık eseri girmiş olduğunu düşünmek istediğini belirten "başmuharrir" Arif Oruç, bu madde ile partinin temel ilkelerinden ödün verdiğini şu cümlelerle açıklar:

"Hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı kabul etmek, eğer birazcık Türkçeye vakıf bulunuyorlarsa Rum cemaatine imtiyaz tanımamayı kabul eden Apustol'la, Ermeni cemaatine imtiyaz istemeyen Bogos ve keza aynı şartlar dahilinde Mişon ve Haronaçı'yi halkçı telakki etmek demektir."⁴³

"Demokrat ve laik olduğu iddiasındaki Halk Fırkası'nın kabul ettiği bu prensibin" bir zamanlar "zavallı Fethi Bey'e ve onu sevenlere" saldırı ve hakaret nedeni sayıldığını belirten Arif Oruç, azınlıklara mensup vatandaşlarımıza "saniye geçirmelerini, hemen buldukları mahallelerdeki Fırka ocaklarına müracaat etmelerini" tavsiye eder.

Kongre'de adliye ile ilgili program esasları görüşülürken gündeme gelen ve basında tartışmalara yol açan ilginç çözüm önerilerinden birisi "jüri meselesi"dir. Muhalif basın bu öneriye, üç temel özgürlük -meclis özgürlüğü, basın özgürlüğü ve en önemlisi seçme özgürlüğü- ülkede tam anlamıyla mevcut olmadığından karşı çıkmaktadır. Seçme özgürlüğünün tam olarak sağlanması uzak gözükmektedir. Çünkü, Kongre'de ortaya çıkan parti programı ile "vatandaşlar intihap edeceğini tanıyabilecek vasıflar, şartlarla tecehhüz edininceye kadar, intihap serbestisinin vesayet altına alınması münasip görülmüştür." Jüri oluşturulması doğrultusunda harareti bir biçimde teklifler sunan Vasıf Raşit Bey'in "Almanya'da anayasa hukuku öğrenimini heralde bu şekilde görmediğini" söyleyen Arif Oruç, gerçek bir demokraside basın ve seçme özgürlüklerinin mutlaka bulunması gerektiğini, aksi takdirde kanunların mükemmel olmasının ya da hakimlerin namuslu ve iffetli olmasının bir adli güvence olamayacağını belirtir: Bu yüzden, böyle özgürlüklerin olmadığı bir ortamda jüri ancak "seçilmiş bir

⁴⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1931.

⁴¹ TEKELİ, s. 215.

⁴² Arif ORUÇ, "Halk Fırkası'nın Ricatı," Yarın Gazetesi, 15 Mayıs 1931.

⁴³ Yarın Gazetesi, 15 Mayıs 1931.

baskı zümresi" oluşturmaktan başka bir işe yaramaz. Jürinin, Halk Fırkası'nın işine yarayacağını düşünen Oruç'a göre, sonuçta "Halk Fırkası müntehipleri bir heyeti adül seçer, o heyet tabiatıyla o fırkaya merbut bulunur, bu takdirde de devlet adliyesi yerine fırka kafası ile düşünüp o gözle gören bir jürinin" oluşması çok da güç olmaz. Fransa'da, İngiltere'de uygulanabilecek bu yöntem demokrasinin dikenli yollarından henüz çıkmaya çalışan Türkiye için "tasavvur değil, tahayyül bile edilemez." Yapılması gereken şey ortadadır: Devlet adliyesini ıslah etmek. Bunlara ek olarak, programda yer alan yukarıdaki madde, kadınlara mebus olma hakkının verilmesi ile çelişmektedir. Bu madde ile hem seçmenler "vesayet altına" alınmaktadır, hem de aynı madde ile kadınlara yeni haklar verilmektedir. Halk Fırkası kadınlara seçilme hakkını vermeden önce, erkek seçmenlere "en temel hakları olan tek dereceli seçim hakkını" vermemiştir. Arif Oruç'a göre, "siyasi vesayet altında bulundurulmuş" toplumun kadınlarından milletvekili çıkarmanın faydası yoktur. Basında yer alan ciddi ve şiddetli muhalefeti ile Yarın gazetesi, geçmiş olduğu haberler ve yayınladığı makalelerle toplumsal muhalefetin ve özgürlüklerin savunuculuğunu yapmakta, bu arada devam etmekte olan Kongre'ye mesajlar yollamaktadır: "...iyi, fevkalade, mükemmel dense de gözler görüyor, kulaklar işitmiyor mu? Hiç olmazsa şimdiden sonra intihap ve dolayısı ile meclis ve matbuat hürriyeti temin edilmek lazımdır. Bunlar olmazsa bir şey yapılmış olmayacaktır."⁴⁴

Muhalif basına göre Kongre, her türlü idari bozukluğun yetkili ağızlarca ve partililerce kabul edildiği bir ortam yaratmıştır.⁴⁵ Kongre'de yapılan çeşitli açıklamalarda ve parti programında, idari ve adli reformlar gündeme gelmişse de bunlar yerleri görülmemektedir. Memurların hayat mücadelesinde çektikleri sıkıntıların inkar edilemeyecek boyutlara ulaştığını ileri süren muhalif basın, artan intihar ve rüşvet olaylarının bu buhranla ilgisi olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Rüşvetle ilgili olarak yaklaşık bir yıl önce kabul edilen kanun rahatsızlığı giderememiştir, çünkü "hastalık, ihtiyaçtan, geçinememezlikten" kaynaklanmaktadır. "Karnı doymayan, çocukları gıda almayan bir küçük memur ne yapabilir, kaç gün dayanmaya muktedir olabilir, kanun yapılmış, ıslahat projeleri hazırlanmış ne çıkar?"⁴⁷ Hükümetin "resmi gazetesi olan bir gazete"de yayınlanan rüşvetle ilgili bir karikatür,⁴⁸ meselenin hükümet ve parti tarafından da itiraf edildiğinin bir kanıtı olarak görülmüştür. Görünen odur ki, hem Hükümet'te hem de Fırka'da rüşvet meselesi ile ilgili kanaat geneldir. Basına yansıyan rüşvet tartışmalarının asıl kaynağı, tütün üreticilerinin içinde bulunduğu zor durumun aşılması için bankalara tütünlerin rehin gösterilmesi ve bunların mubayaasında yapılan yanlışlıklarla ilgili Kongre tartışmalarıdır.

Kongre sırasında Cevdet Kerim Bey "yol mükellefiyetleri"nin indirilmesini teklif edince 18 Mayıs tarihli Yarın gazetesinde "çelebi böyle olur bizde halkçı dediğin" şeklinde alaycı bir üslupla eleştirilir ve bu teklifin parti temel prensipleri ile çeliştiği ileri sürülür. Muhalefet iktisadi meselelerin en mühimlerinden biri olarak gördüğü vergilerin indirilmesi meselesini rejimin temel prensiplerine dayandırmakta, böylece rejime temel teşkil eden ilkelerden birini günlük muhalefet politikalarının kaynağı durumuna getirmektedir. Kongre'nin ardından çıkan yazılarından da rahatlıkla anlaşılacağı gibi

⁴⁴ Arif ORUÇ, "Üç Esası Hümiyet," **Yarın Gazetesi**, 17 Mayıs 1931.

⁴⁵ **Yarın Gazetesi**, 18 Mayıs 1931.

⁴⁶ "Halkın Sesi. İntiharların Artması Karşısında Halkın Fikri," **Son Posta Gazetesi**, 8 Mayıs 1931.

⁴⁷ Arif ORUÇ, "Rüşvet Meselesi İddiası," **Yarın Gazetesi**, 18 Mayıs 1931.

⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, 17 Mayıs 1931.

muhallif basın Halk Fırkası'nın geldiğini ideolojik noktayı beğenmemektedir. Her şeyden önce, Halk Fırkası'nın artık muhalefeti doğru anlamasının ve onun "samimiyetine güvenmesinin vakti geldiğine" inanılmaktadır. Oysa, "Fırka'nın bugünkü vasfı idare-i maslahatçı olmaktan başka bir şey değildir."⁴⁹ Daha önce iktidara getirilen eleştirilerin cumhuriyet prensiplerine yapılan saldırılar oldukları ileri sürülerek sert bir şekilde bastırılmasından oldukça ders almış görünen muhalif basın, "rejimin büyük yasakları"na karşı olmadığını net olarak açıklama çabası içindedir; yürütme organının eylemlerinde yolsuzluklar bulunduğunu söyleyerek "iç işlerinde vatandaşların bazı haklarını korumaya çalışan muhalefet de inkılabın öz sinesinden doğmuş bir varlıktır... (ve) inkılabın esas umdeleri, onu bilfiil tatbik mesuliyetini tekabül etmiş vatandaşlar kadar bazı hususlarda kendilerinden ayrılanlarca da mukaddes bir ahit halinde kabul edilmiştir."⁵⁰ Halk Fırkası'nda yer alanlar kadar, onun mali, iktisadi ve idari programının bazı noktalarını -uygulanma olasılığı görülmediğinden dolayı- toplum zararına görenler de cumhuriyetçidirler. Muhalefetin, Halk Fırkası'nın görüşü olan devlet tekelciliğini benimsememesinin sebebi; cumhuriyetçi yahut laik olmamak değil, "devlet inhisarı altına sokulan" resmi yahut yarı resmi kurumlarda kamu hizmetlerinin sekteye uğramasıdır. Örneğin, şimendifer, şeker, gaz ve liman inhisarcılığı genel serveti "tedavül edemeden olduğu yerde söndürmektedir." İnhisarlarla ilgili olarak iki temel politikanın mevcut olduğu ileri sürülmektedir. Ya devlet işletme elinin her yere uzanabilmesi için bütün genel hizmetlerle ilgili kurumların millileştirilmesi gerekmektedir, ya da bireysel girişim özgürlüğü temin edilerek buralardan devlet eli tamamen çekilmelidir. Halk Fırkası'nın birinci yolu izlerse, "Ruslar gibi muasır medeniyet dışında kalacağı," ikinci yolu izlediğinde de baştan beri iki sistem arasında bocalayan politikalarından geri çekilmiş olacağı ileri sürülür. Oysa partinin şimdiye kadar yaptığı kendine özgü bir yol çizmekten başka bir şey değildir: Muhalefet, inhisarlarla ilgili tartışmada kendini, "masraf, idare ve tedavül sermayesinin bir araya gelerek hareket edememesi noktasından"⁵¹ haklı bulmaktadır. Yukarıda sayılan aksaklıklar "hariçle münasebetimize" yansımış, tedavül bankalarının Türkiye kredisini büsbütün kesmelerine sebep olmuş, sonuçta "ihracat işine bile etki etmiştir." Halk Fırkası, "bütün bu tedbirlere lüzum hissetmeden Türkiye'ye açık bir istikamet verme" şansına sahipken bunu kullanamamaktadır.⁵² "İnkılapçı sol bir parti olduğu iddiasını taşıyan ve kendi dışındakileri tereddütsüz bir biçimde sağ ve irtica mensubu olmakla suçlayan Halk Fırkası aslında sağda mı sol da mı olduğu anlaşılamayan bir partidir. Halk Fırkası'nın bugünkü vasfı idare-i maslahatçı solluktan başka bir şey değildir...filhakika ne ileri, ne de geri gidebilecek bir vaziyeti vardır."⁵³

Yaşanan tüm bu tartışmaların ardından 17 Mayıs Pazar günü, Parti Programı'nın ardından Parti Nizamnamesi de kabul edilir, dilek ve temennilerin incelenmesi sona erer. Nizamname'de yapılan değişikliklerle "Fırka Umumi Heyet-i İdaresi'nde vekiller bulunmamasına" karar verilir. Ertesi gün gerçekleştirilen Genel İdare Kurulu seçimi ardından İsmet Paşa kısa bir nutuk söyleyerek CHF üçüncü Genel Kongresi'ni kapatır.

⁴⁹ **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.

⁵⁰ Arif ORUÇ, "Muhalefetin Samimiyeti Şüphe Götürmez" **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.

⁵¹ **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.

⁵² **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.

⁵³ **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söylemek mümkün gözükmektedir. Kongreye kadar gelişen olaylar bir yıl öncesine geri dönülerek incelendiğinde, toplumsal muhalefetin çok büyük boyutlara ulaştığı ve adeta patlama noktasına geldiği açık açık görülebilmektedir. Artan bu muhalefet CHF'yi yeni arayışlara itmiştir. Serbest Fırka'nın kapatılmasının ardından yapılan mebus seçimleri ile gerek parti içinde, gerekse -bağımsızlar aracılığıyla- parti dışında muhalefet kompozisyonun değişmesi, Kongre öncesi muhalif basının beklenti ve isteklerini arttırmıştır. Mustafa Kemal'in yaptığı yurt gezisini takip eden seçimlerle ortaya çıkan "yeni kadro, yeni program fakat tek parti" düşüncesinin karşısına muhalefet, "yeni meclis, yeni kabine ve birden fazla parti" düşüncesi ile çıkmıştır.

Üçüncü Büyük Kongre'ye kadar Halk Fırkası "adı olan fakat kendisi mevcut olmayan" bir parti görünümü veriyordu. Bu Kongre, CHF için bir dönüm noktası olmuştur. Bundan böyle, iktidarın "klasik" olarak adlandırabileceğimiz -parti örgütüne önem verilmesi yerine, ekonomide birtakım kısıtlayıcı önlemlere gidilmesi vb- yöntemlerle sürdürülemediği anlaşılmıştır. Yeni program ve tüzük, partinin mevcut gelişmelere tepki gösterme politikası ile yetinmeyeceğini, bunun yerine kendi tezini ortaya koyan bir yol izleyeceğini ortaya çıkarmıştır. Kongre'den sonra CHF'nin siyasi alanda tam bir tekel kurmasına ve siyasi niteliği de olan kuruluşların parti içinde eritilmesine yönelik programı hızla uygulamaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

1. **Cumhuriyet Gazetesi** "Gazi'nin Küşat Nutku ve İsmet Paşa'nın Raporu: H. Fırkası Ne Yaptı, Ne Yapıyor, Ne Yapacak?", 11 Mayıs 1931.
2. **Cumhuriyet Gazetesi**, "CH Fırkası'nın Tebliği", 27 Nisan 1931
3. **Cumhuriyet Gazetesi**, "Gazi'nin Büyük Raporları", 27 Nisan 1931.
4. **Cumhuriyet Gazetesi**, "Program Encümeni Titiz Bir İtina İle Çalışıyor," 12 Mayıs 1931.
5. **Cumhuriyet Gazetesi**, "Umumi Kongre. Gazi Hz. İrat Edecekleri Nutku İzhara Başladılar", 27 Nisan 1931.
6. **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.
7. **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.
8. **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.
9. **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.
10. **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.
11. **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1931.
12. **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mayıs 1931.
13. **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mayıs 1931.
14. **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1931.

15. **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 1930.
16. **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mayıs 1931.
17. **Cumhuriyet Gazetesi**, Yunus Nadi, "Büyük Gün," 11 Mayıs 1931.
18. **Cumhuriyet Gazetesi**, Yunus Nadi, "Fırka Teşkilatı", 18 Eylül 1930.
19. **Cumhuriyet Gazetesi**, Yunus Nadi, "Yeni Fırka Fesolundu Diye Kızılmakta Haklı mıyız?", 23 Kasım 1930.
20. KABACALI Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Ya., Demokrasi Klasikleri Serisi, Ankara, 1994.
21. KOÇAK Cemil (Der: Sina AKŞİN), **Türkiye Tarihi 4** içinde; "Siyasal Tarih 1923-1950", Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.
22. **Milliyet Gazetesi**, 17 Mayıs 1931.
23. **Son Posta Gazetesi**, "Halk Fırkasında Büyük Kongre Yakında İçtima Ediyor", 27 Nisan 1931.
24. **Son Posta Gazetesi**, "Halkın Sesi: İntiharların Artması Karşısında Halkın Fikri," 8 Mayıs 1931.
25. **Son Posta Gazetesi**, "Kabine Tebeddülâtının Sebepleri Hakkında Kuvvetli Bir Şayia" ve "Beklenilmeyen Tayinler Karşısında Kalınması İhtimali Çok Kuvvetlidir", 3 Mayıs 1931.
26. **Son Posta Gazetesi**, "Meclis İçtimaı, Reiscumhur İntihabı, F. Kongresi, Ankara Mebuslarla Doluyor..", 2 Mayıs 1931.
27. **Son Posta Gazetesi**, "Sözün Kısası. Küçük Bir Mükaleme", 11 Mayıs 1931.
28. **Son Posta Gazetesi**, 10 Mayıs 1931.
29. TEKELİ İlhan-İLKİN Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Cilt 2, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1983.
30. **Yarın Gazetesi**, "C.H. Fırkası'nın Bir Tebliği", 4 Mayıs 1931.
31. **Yarın Gazetesi**, "Eski Tas, Eski Hamam. Bir Umut Daha Söndü", 5 Mayıs 1931.
32. **Yarın Gazetesi**, "İsmet Paşa Zorlu Bir İmtihan Geçirecek", 7 Mayıs 1931.
33. **Yarın Gazetesi**, "Kabineye Çiftçi Alınıyor", 3 Mayıs 1931.
34. **Yarın Gazetesi**, "Müstakiller Halk Fırkası'nın Kongre'sini Bekliyor", 6 Mayıs 1931.
35. **Yarın Gazetesi**, 15 Mayıs 1931.
36. **Yarın Gazetesi**, 18 Mayıs 1931.
37. **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.
38. **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.
39. **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.
40. **Yarın Gazetesi**, 19 Mayıs 1931.
41. **Yarın Gazetesi**, 2 Mayıs 1931.
42. **Yarın Gazetesi**, 4 Mayıs 1931.

43. **Yarın Gazetesi**, 5 Mayıs 1931.
44. **Yarın Gazetesi**, 6 Mayıs 1931.
45. **Yarın Gazetesi**, 7 Mayıs 1931.
46. **Yarın Gazetesi**, Arif ORUÇ, "Halk Fırkası'nın Ricatı," 15 Mayıs 1931.
47. **Yarın Gazetesi**, Arif ORUÇ, "İsmet Paşa Kabinesi", 6 Mayıs 1931.
48. **Yarın Gazetesi**, Arif ORUÇ, "Muhalefetin Samimiyeti Şüphe Götürmez," 19 Mayıs 1931.
49. **Yarın Gazetesi**, Arif ORUÇ, "Rüşvet Meselesi İddiası," 18 Mayıs 1931.
50. **Yarın Gazetesi**, Arif ORUÇ, "Üç Esası Hürriyet," 17 Mayıs 1931.
51. **Yarın Gazetesi**, Arif ORUÇ, 12 Mayıs 1931.
52. **Yarın Gazetesi**, "Yeni Meclis Bugün Tarihe Doğuyor", 4 Mayıs 1931.